هەشت قۆناغی ئەنفال
لەماوەی سەدو نەوەدو هەشت ڕۆژدا

عەبدوڵڵا کەریم

لە ١٩٨٨/٢/٢١ تا ١٩٨٨/٩/٦ سوپای عێراق لەماوەی ١٩٨ ڕۆژدا بەهاوکاری فەوجەکانی خەفیفەی جاش سەراپا ناوچە ئازاد کراوەکانی گرتەوە کە لەژێر دەسەڵاتی هێزی پێشمەرگەو شۆڕشدا بوون لە(دۆڵی جافایەتی، شارباژێڕ، مەرگە، پشدەر، قەرەداخ، تەواوی گەرمیان، شارەزوور، هەورامان، پێنجوێن، گۆپتەپە، عەسکەر، دەشتی کۆیەو دەشتی هەولێر، بالیسان، باڵەکایەتی، بادینان).

ئەم تراژیدیایە سامناکترین جینۆسایدبوو، هێزی پێشمەرگە بەو توانا دیاریکراوە چیان لەتوانادا بوو کردیان، بەرامبەر بەو سوپا زەبەلاحە وەستانەوە کە خاوەنی هەشتاو سی ساڵ جینۆسایدکردنی کورد و هەشت ساڵ شەری ئێران و عیراق، خاوەنی نوێترین چەکی تەکنەلۆژیای عەسکەری بوو بەچەکی کۆکوژی قەدەغە کراوی نێو دەوڵە تیشەوە.

ئەنفالی یەك بۆ دۆڵی جافایەتی و مەرگە

سوپای تۆتالیتاری عێراق لەسەر بەرنامەو نەخشەی وردی عەسکەری لە ٢١/ ٢/ ١٩٨٨، یەکەم هێرشیان بە پاڵپشتی تانك و زرێپۆش و تۆپی حەڤدە ملیم و ١٣٠ ملیم، کاتیۆشا و فرۆکەی جەنگی و هەلیکۆپتەر کردە سەر دۆڵی جافایەتی و مەرگە بۆ داگیرکردنی ئەم ناوچە فراوانەو دەزگای ناوەندی راگەیاندن و ئیزگەی دەنگی گەلی کوردستان لەبەرگەڵو بوو، بارەگای سکرتێری گشتی (ی، ن،ك) و مەکتەبی عەسکەری و چاپخانەی شەهید جەعفەر و یەکێتی نوسەرانی کوردستان لە یاخسەمەر بوو.

شەڕێکی بەرەیی فراوان بە درێژایی ٧٠ کم بەرپا بوو، لیوا (روکن سوڵتان هاشم ئەحمەد) سەرپەریشتی فەیلەقی یەك و پێنج و بیست لیوای فەیلەقەکانی (٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧) و لیوای هێزی تایبەتی (٦٥، ٦٦) سەرکردایەتی گشتی هێزی چەکدار، لیوای

مغاویری فەیلەقی (٢، ٤، ٦) لیوای (١٩، ٣١، ٧٢، ٧٥، ١١٦، ٤٣٨، ٤٤٥) ی فەوجی مغاویری (٤، ٥)ی دەکرد، جگە لە ٣٠ فەوجی موالیدی ١٩٤٥ تەواوی سریەو فەوجی جاشە سوکەکانی کوردستان، ئەم سوپایە چەندان تەن ژەهری کیمیایی تابون و غەردەلیان بەسەر سەنگەری پێشمەرگەو گوندەکانی سەرگەڵو، یاخسەمەر، هەڵەدن، گویزیلە، چۆخماخ، چالاوە، کەرکەر، دابارانـد.

سوپای عێراق بەو هەموو هێزو تەکنەلۆژیا عەسکەرییەوە لەم قۆڵانەوە هێرشی کردە سەر ناوچەکە لە کۆتەڵەوە بۆ سیروان، چەرەچەتان

و کلکەی پیرە مەگروون، قولە پوسێن، قولە سەوز، هۆمەر قەوم، شەدەڵەو دابان هەلاج، سەرگەڵو، هەڵەدن، یاخسەمەر

لە قەمچوغەوە بۆسارا، سەرمۆدەو قەرەسەد، هازەڵە، فەڵمپاشا، سپی قەرەنگویٚ، لەهەنارانەوە بۆ کانی گۆران،پیرکەو قزلەر،لوتکەی چایەر،کونەکۆتر، لەبەڵخەوە بۆ گاپیلۆن، ولاغ و گۆچار و گەرەدێو خەجەلەرزۆك، لە بنگردەوە بۆ کوێرەکان، سپێدەرو دۆڵەبی و هەنجیرەو شارستێن و مەرگەو ئاوەژێی و سیروان و کانی توو، لە ئەزمەرەوە بەرەو شاخی دووبرا، پشتی قەیوان،لە کارێزەوە بەرەو گاپیلۆن، خەجەلەرزۆك.

لەم شەڕە نابەرامبەرەدا هەشت هەزار سەرباز و ئەفسەر کوژران و دوکۆپتەر خرانە خوارەوە و زیاتر لە سەد پێشمەرگە شەهید و بریندار کران.

ژن و پیاو و منداڵ و پیری ئەو گوندانە بۆ خۆ دەربازکردن لە پەلاماری ئەنفالچییەکان لە ڕێگای شاخی کەرکەرەوە خۆیان گەیاندە گۆمەزەڵ دواتر بەناو بەفرو کرێوەی کوێستانەکانی دۆڵی شێخ محەمەدەوە گەیشتنە گەلاڵە، سەفرەی شاناخسێ وسنورەکان، هەندێکیان رویان کردە شارو شارۆچکەکان لە ڕێگا دەسگیرو بێسەرو شوێن کران(١)

هێزی پێشمەرگە لە ٢١/ ٢/ ١٩٨٨ شەرێکی بێوێنەیان رووبەرووی ئەو سوپا زەبەلاحە کردوە لە شەوی ١٧\١٨/ ٣/ ١٩٨٨ کشانەوە بۆ سنورەکان، لە سەعات ١١:٤٥ ی ١٦/ ٣/ ١٩٨٨ فرۆکە جەنگییەکانی عێراق هەڵەبجەیان بۆردومان و کمیا باران کرد، لە ١٩/ ٣/ ١٩٨٨ سەرکردایەتی گشتی عێراق بەلاغی ژمارە ٣٠٨٧ ی دەربارەی سەرکەوتنەکانیان لە سەرگەڵو لە هەموو رۆژنامەکانی عیراق بڵاو کردەوە کە ئەمە دەقەکەیەتی:

بەناوی خودای گەورەو میهرەبان

وەکو هەموو داگیر کەرە چاو چنۆکەکان، هیزەکانی خومەینی، زایۆنی پشتیان بە هەندێك لەو کەسانە بەست کە خیانەتیان لە خاکی نشتیمان و خەڵکی باکوری عێراق کرد، ئەوانەی کە خەڵکە کوردە چاکەکانن لە ریزەکانی خۆیانەوە وەدەر نابوو، ئەو کەسانەی کە حزمەتی پڕ لە شەرمەزارییان پێشکەش بە بێگانە کردوە، لە نێو کارە پڕ لەشەرمەزارییەکانیاندا ئاسانە هێنانە ناوەوەی هێزە داگیر کەرەکان بۆ گوندە سنوورییەکانی هەڵەبجە لە پارێزگای سلێمانی بە دەربڕین لە خواستی میلەتی مەزنی عێراق، هێزە چەکدارە ئازاکان لە گەڵ نیشتیمانیە بەشەرەفەکانی میلەتی کوردمان، لە وەڵامدانەوەی خیانەتی ئەو کۆمەڵە سەرلێشێواوانە، هیزە ئازاکانی بەدر، هیزە ئازاکانی قەمقاع، هێزە ئازاکانی موعتەسەم ئەو هێزانەی کە بە هێزە چەکدارەکانمانەوە لێکنرابوون، لە گەڵ فەوجەکانی بەرگری نیشتیمانی، ئۆپراسیۆنی ئەنفالەکانیان بەسەرپەرشتیکردنی فەریق سوڵتان هاشم کە بە شێوەی کاتی بۆ ئەو کارە دانرابوو سەرەرای ئەوەی کارە ئاساییەکانی خۆی ئەنجامدا هێزەکانمان پەلاماری ئەو یاخیبونانەیان دا کە جەلال تاڵەبانی خائین و دوژمنی عەرەب وکورد، لە ناوچەکانی سەرگەڵو بەرگەڵو و زێویێ و ناوچە سەختەکانی سلێمانی سەرکردایەتی دەکات، ئیمڕۆ لە سەعات دەی پێشنیوەڕۆ دوای شەرێکی تۆڵەسێنانەی ئازا لەگەڵ خائین و کۆمەڵە سەرلیشێواوەکاندا گیران، ژمارەیەکی زۆریان کوژران و ئەوانی تریش بەشەرمەزاری رایان کرد، ئەمەش ئازایەتییەکی بێوێنەو راستە قینەیە ئەمە خەباتێکە مایەی تێڕامانی هەموو دنیایە، خەباتی میللەتی سەرکردە سەدام حسێنە، بە عەرەب و کورد کە خۆیان بۆ خزمەتی خاك و نیشتمان تەرخان کردووە و هەموو خۆشەویستی و دڵسۆزی خۆیان پێشکەشی سەرکردە گەورەکەیان کردووە، کە رەمزی سەرکەوتن و سمبوڵی پێشکەوتنیانە، میلەتەکەمان هەموو ئەو خائینانەی لە ناو ریزەکانیدا وەدەر ناوە، کە بەنرخێکی هەرزان خۆیان فرۆشتووە بە دوژمنی چاو چنۆکی بێگانە، سوپاس بۆ خواو بۆ سەرکەوتنەکە، شەرمەزاری بۆ سەر شۆڕان، ئیمزا سەرکردایەتی گشتی هێزە چەکدارەکان، ١٩/ مارسی ١٩٨٨ سەرچاوەی(٢).

ئەنفالی دوو بۆ قەرەداغ

له شهوی ۲۲\۲۳/ ۳/ ۱۹۸۸ سوپای عێراقی به چهکی تهکنهلۆژیای نوێوهو قورسهوه بهسهرپهرشتی لیوا ڕوکن (ایاد خلیل زهکی) هێرشیان کرده سهر ناوچهی قهرهداخ که بارهگای یهکێتی نسشتمانی کوردستانو پارتی دیموکراتی کوردستانو حیزبی شوعیو بزوتنهوهی ئیسلامی وپاسۆکی، لێبوو، ههمویان لهبهرهی کوردستانیدا یهکیان گرتبووهوه، سوپای تۆتالیتاریی عێراق لهم قۆڵانهوه پهلاماری ناوچهی قهرهداخی دا:

له گرده سیرو میریاسیهوه بۆ گڵه زهرده و زڕگوێزهڵهو دارهرهش، له بهرکهلهوه بۆ چهخماخهکان، شاخی گڵهزهرد،له دهلابهندی خانهوه بۆ سهرگولان، زهردهو تهکییه، بهلهکجار، سێوسێنان، له شاره زوورهوه بۆ ئاوهکهڵه، شهمهو وێڵهکه، کانی سارد، گولاَن چرچهقڵه، عهلیاوه، سێوسێنان، مهسۆیی، بهرزهبان، له ئهلاَییهوه بۆ ئاڵی بزاو، ههنجیره، بالاَنجۆ، شیخمهن، دێلیژه، میوڵێ، خاوێ، قازانقایه، له چهمچهماڵهوه بۆ دهربهند باسهره، چهمچهماڵ، لهسهنگاوهوه بۆ ههناره، کانیباجگه، جهعفهران، قهرهداغ.

ژمارهیهکی زۆر له ژن و پیاوو منداڵی سێوسێنان به ژههری کمیایی گیانیان له دهستداو بریندار بوون، سامانی ئاژهڵداری و کشتوکاڵی تالاَن کران، سهراپا گوندهکانی خاپوور کران، ژمارهیهکی زۆر له ژن و منداڵ و پیاو پیرو دهسگیرو بێسهرو شوێن کران، سهرکردایهتی سوپای عێراق له ۲/ ٤/ ۱۹۸۸ دا بهلاغی ژماره ۳۱۰۹ له بارهی سهرکهوتنهکانیان له ئهنفالی دوو له رۆژنامهو کهناڵهکانی راگهیاندندا بلاَو کردهوه.

ئەنفالی سێیەم

سوپای عێراق به پاڵپشتی جاشه سوکهکانی خهفیفه به پێی نهخشهو بهرنامهیهکی چڕو پڕی عهسکهری لهم قۆڵانهوه پهلاماری گهرمیانی دا، چهمچهماڵ، سهنگاو، لهیلان، قادرکهرهم، نهوجول، دوزخورماتوو، کفری، سهرقهلاَ، جهباره، کهلار، باوهنوور، تیلهکۆ، دهربهندیخان، قهرداغ.

له دوزخورماتووهوه بهرهو باشتهپهو ئاوهسپی، له کفرییهوه بهرهو دهراجی، له کهلارهوه بهرهو تیلهکۆو کوڵه جۆ، له پێبازهوه بهرهوه شێخ تهویل، له دهربهندیخانهوه بهرهو تهپه گهردوز، له قادر کهرهمهوه بهرهو ئیبراهیم غولاَم، له قهراغهوه بهرهو درۆزنه، له قهرهحهسهنهوه بهرهو ههنارهو مهحمود پهریزه، لهلهیلانهوه بهرهو تازه شار، له سهنگاوهوه بهرهو سهرقهلاَ.

سوپای تۆتالیتاری عێراق بەسەر پەرشتی عەمید روکن (بارق عەبدوڵا حاجی) لە هەموو قۆڵە جیاجیاکانەوە هێڵێکیان بە چواردەوری گەرمیاندا کێشاو هێرشیان کردە سەر قوڵای گەرمیان،

گەرمیان گرینگترین شوێنی ستراتیژی هێزی پێشمەرگەی شۆڕشی ئەیلول و شۆڕشی نوێ بوو، لەبەر ئەوەی نزیکترین شوێن بوو لە کۆمپانیای بیرە نەوتەکان، رژێم سڵی زۆریانی لێ دەکردەوە، پشتێنە ئەمنییەکانی دەخستە مەترسییەوە، پێشمەرگەی تیپەکانی بیست و یەکی کەرکوک ٢٨ خاڵخاڵان ٥٧ سەرگرمە ٥١ ی گەرمیان ٥٣ی شێروانە ٩٣ی کۆیە ٨٦ی دەشتی هەولێر، زەبری توندیان لە شوێنە ستراتیژییەکانی رژێم دەدا، جوغرافیای گەرمیان بەستراوەتەوە بە شاری کەرکووک تکریت، دیالە، کە مەڵبەندی سەرەکی مۆڵبوونی هێزی دەسەڵاتی سیاسی و سەربازی و بڕیاردان بوو، لە ئەنفالی سێدا هیشتا هێزی پێشمەرگە لە روبەرووبونەوەی هێرشی ئەنفالی یەك نەگەرابووەوە نیوەی هێزەکان لە دۆڵی جافاتییەوە بۆ سنوور گەرانەوەیان لەو رێگاوبان و بەناو هێزەکانی سوپای عێراقدا کارێکی زەحمەت بوو هێزەکان کاتێ گەیشتنەوە گەرمیان ماندوو بوون دوژمن بەتەواوی ئابولوقەی گەرمیانی دابوو کۆنترۆڵی زۆری شوێنی کردبوو هێزی پێشمەرگە لە هەموو قۆڵەکانەوە چەند ڕۆژێك بەرگری کرد و هەموو هەل و مەرجەکان لە بەرژەوەندی دوژمندا بوون، سوپای عێراق ١٠٠٪ نەخشەو بەرنامەکانی ئەنفالی لە گەرمیان جێبەجێکرد، لە بەرئەوەی گەرمیان دوور بوو لە سنوورەکانەوە دەربازبوون بەناو ئەو هەموو سوپا و جاشەدا زۆر کارێکی دژوار بوو، رژێم سەراپا گوندەکانی سوتاند، لە ٨/ ٤/ ١٩٨٨ بۆ١٠/ ٤/ ١٩٨٨ دوژمن ژمارەیەکی بێشوماری خەڵکی گوندەکانی سەنگاوی لە گوندی قادرکەرم و ئالیاوە و سەرقەڵا کۆ کردەوە لە ١٥/ ٤/ ١٩٨٨ هەموویان گواستەوە بۆ چەمچەماڵ دواتر تۆپزاوەو دبس، ئەمانە دانیشتوانی چوارسەد گوندی سەنگاوو قادر کەرەم و جێگاکانی تر بوون بێسەرو شوێن کران، لە سەعات دەی سەر لەبەیانی ١١/ ٤/ ١٩٨٨ جەماوەری خاوەن هەڵوێستی چەمچەماڵ، گەورەترین خۆپێشاندان و هەڵوێستی پڕ نەمرییان نواند ئەو دەمانە دوژمن ٦٥٠-٧٠٠ ئۆتۆمبێلی سەربازی و پاسی پڕ کردبوو لە ژن و پیاو منداڵی پیری گوندەکانی سنووری سەنگاو و قادر کەرەم لە چەمچەماڵ دەیگواستنەوە بۆ مەعەسکەری تۆبزاوە، چەمچەماڵییەکان شاڵاوییان برد بۆ پاسەکان، جامی ئۆتۆمبێلەکانیان شکاند تا

ئەنفالکراوەکان رزگار بکەن، چەند کەسێك توانیان ھەڵبێن، چەند کۆپتەرێك بەنزمی بەسەر ئاسمانی چەمچەماڵەوە دەسوڕانەوە دەستڕێژیان لە خۆپێشاندەران کرد بۆ ئەوەی بڵاوەیان پێ بکەن، ئاگاداریان کردن ھیچ کەس ئەنفالەکان لە خۆ نەگرێت، لە ھەر ماڵێکدا بگیرانایە ھەمان چارەنووسیان دەبوو پاشان ھەموو ئەنفالکراوەکان بەرەو دۆزەخەکانی ئەنفال برد.

ئەنفالی چوار

سوپای تۆتالیتاری عێراق بەسەر پەرشتی عەمید روکن (بارق عەبدوڵا) لە ٢٠/ ٤/ ١٩٨٨ سوپایەکی پڕ لە چەکی قورسی بە پاڵشتی یەکەمی جەنگی ھەلی کۆپتەرو جاش ئامادەکرد بۆ سەر ناوچەکانی ئاغجەلەر چەمی رێزان دەشتی کۆیە، تەقتەق قەرە ھەنجیر بۆ ئەوەی ئەو ناوچانە ئەنفال بکات، لە ٣/ ٥/ ١٩٨٨ کیمیابارانی (گۆپتەپە و عەسکەرو مایلە سەرچما شێخان، کەڵە شێر چەمی رێزان، قۆجە بلاغ، زەرزیٚ)یان کرد، سپێدەی بەیانی ٤/ ٥/ ٢٩٨٨ سوپای عیراق بەسەر پەرشتی نزار عەبدولکەریم خەزرەجی ھێرشیان کردە سەر ناوچەکان، ئەم ھێرشانە بە پاڵ پشتی ھەلیکۆپتەرو پیلاتۆز لە چەند قۆڵی جیاجیاوە ھێرشیان کردە سەر (قەڵاسێوکە، شوان، شێخ بزێنی، دەشتی کۆیە، دۆڵی بازیان، زەرزی) بەم شێوەیە لە چەمچەماڵەوە بۆ کانی عەرەبان و تلیان و تیژەو مەحمەخان، لە چەمچەماڵەوە بۆ ئاغجەلەرو گۆپتەبەو گەڵناغاج و سەرچنار، لە چەمچەماڵەوە بۆ ئاخجەلەرو دلاوەرو عەسکەر، لە چەمچەماڵەوە بۆ پەلکە رەش و فەقیٚ میرزا، لە تەقتەقەوە بۆ قەرەناوە و کەپەنەك و قەسرۆك و گرتخەبەرو کانی ھەنجیرەی برایم ئاغا، لە تەقتەقەوە بۆ شیوە سورو تروکمان باغ و کاریزە، لە تەقتەقەوە بۆ کونەگورگ و باخەھەنجیرو گەرمك و تەکەلتو، لە تەقتەقەوە بۆ مخەرەس و مەلازیادو دەمزیٚ تا گۆمەشین و قزڵو، لە گۆپاڵەوە بۆ سەرچاوەو گانی بی و گەورەدیٚ، لە سوسێوە بۆ شیلە خان و عەودالآن و زەرزی و قۆچە بلاغ، لە سوسێوە بۆ سەرد و دڕەنا و چۆمی سورقاشان و، لە دوکانەوە بۆ کلکە سماق و ئیڵەڵاو کانی سورو کلێسەو بۆگدو کانی بی، لە کۆیەوە بۆبامۆرتاکان و شەوگێرو بدجوان و ناسرئاغا، لەکۆیەوە بۆ قەیسەری ئاسکی کۆیە، تیمارۆك، دۆندارو پێبازۆك، لە شوانەوە بۆ جۆکان و پاپیلان و گورگان و قەتار، لە شوانەوە بۆ عەلی بەیان و شەوگێری شێخ بزێنی خوارو، لە قەرە ھەنجیرەوە بۆ شوانی سەرخاسەو دەلۆ.

لەم نەخشە پڕ دڕتدانەیەدا ژمارەیەکی بێشوماری خەڵکی ئەو گوندانەیان دەستگیر بێسەرو شوێن کرد هەر لەو کاتەدا زێی دوکانیشیان بە خوڕ بەردایەوە تا کەس نەتوانی بپەڕێتەوەو قوتار ببێت.

ئەنفالی پێنج و شەش و حەوت

لە سەعات شەشی بەیانی ٢٤/ ٥/ ١٩٨٨ سوپای ئێراق لە سێ قۆڵەوە هێرشیان کردە سەر قەڵاتوکان، لە قۆڵی یەکەم لە گردی ڕەمکانەوە، قۆڵی دووەم لە گردی گازێوگورجی کاوی ، قۆڵی سێیەم لە گردی جیقنەوە هێرشیان کرد.

شەڕو پێکدادان لە هەموو قۆڵەکانەوە بەردەوام بوو بۆسەر ناوچەکانی سنووری مەڵبەندی سێ، ئەم هێرشانەی دوژمن لە ٢٤/ ٥/ تا ٣١/ ٨ بەردەوام بوو بۆ سەر قەڵا توکان ڕەزگە – شاخی ئارمۆشە سپیلکی ڕەوەند بنەکاول، هەندرێن، زەینی سەران، کێلی، دۆڵی ئاکۆیان، دەرگەڵە، زێنی سەران، کێلی، دۆڵی ئاکۆیان، دەرگەڵە سەرچاوە، شاخی هەڵە مۆند گەرووی مەنجەڵ، چیا بیتەزحێن، کەپکی حەمەدئاغا، زیارەت، کێل هەریر و گوندی فەقێیان، گوندی گەرەوان.

سوپای عێراق لەم هێرشەدا بە هێرشێکی گەورەی پیادەوە، کەتیبەی تۆپی قورسی دوور هاوێژ و کاتیۆشاو دەیان فڕۆکەی جەنگی و کۆپتەرو دەبابەو مەدرەعەو زەهری کیماییان بەسەر وەرتێ دا باراند بە هەماهەنگی فەوجە سوسەکان لە ٢٦/ ٨/ ١٩٨٨ دوژمن هێرشی توندی کردە سەر هیزۆپبو بۆ هیران، لە شەقڵاوەوە بۆ هیران، لە دەربەند گۆمە سپانەوە بۆ شاخی سەفین لە سەرچاوەوە بۆ مێرگە سوور و نوسك و بێتوو، لە شاخی ماکۆکەوە بۆ کەژ وست، لە کێلکێلەوە بۆ ڕەشکی لەسەر، لە دۆڵە ڕەقەوە بۆ گەرووی مەنجەڵ، لە خەلیفانەوە بۆ گوندی ئالانە، لە بەنی هەریرەوە بۆ کەپکی حەمەداغە، لە شەکرۆکەوە بۆ شاخەسوور، پێشمەرگەکانی مەڵبەندی سێی یەکێتی و چەند مەفرەزەو کەرتەکانی مەڵبەندی یەك و دوو لە ناوچەکەدا مانەوە.

لیژنەی ناوچەی کۆیە، شەقڵاوە هەریر، قەرەچوغ، پارتی و مەفرەزەی بارەگای لقی دوو لە دۆڵی بالسان، هیزی شارەزووی حزبی سۆشیالیستی کوردستان، مەفرەزەکانی دەشتی هەولێرو باواجی سۆشیالیست و مەڵبەندی حزبی شویعی عیراق و لەگەڵ پێشمەرگەکانی مەڵبەندی سلێمانی، حیزبی شیوعی و دوو مەفرەزەی پارتی گەل و هیزێکی بچوکی بزوتەوەی ئیسلامی لە ١٥/ ٥/ ١٩٨٨ فڕۆکەکان کیمیا بارانی گوندی

وەرتێیان کرد، بووبە هۆی خنکاندنی ٢٢ کەس و برینداربوونی چەندان ژن و پیاو منداڵ و پیر(٣)

هێزی پێشمەرگە لەسەراپا ئەو قۆلانەوە لەماوەی سێ مانگی تەواودا بەرگرییەکی بێوێنەیان کردو لە ١٩٨٨/٣/٣٠ دوژمن هێرشیان کردە سەر کونە کۆتر لە ١٩٨٨/٣/٣١ بە پێی نەخشەیەکی وورد کشانەوە بۆ قەندیل.

ئەنفالی هەشت

لە ١٩٨٨/٨/٣١ هەر حەوت زنجیرە ئەنفالەکان لە ماوەی حەوت مانگدا بەسەرپەرشتی علی حەسەن مجید بە پاڵپشتی فەیلەقی یەك و فەیلەقی دوو فەیلەقی پێنج و سوپای عێراق و پەلاماری ناوچەکانی (ئامێدی، ئاکرێ، شێخان، زاخۆ، دهۆك) یان دا.

سنوری جوغرافیای بادینان بەستراوەتەوە بە عێراق، تورکیا، سوریا، وە ئەم سنورە دەستکردە هیچ جۆرە بەربەستێکی سروشتی لە پارچەکانی کوردستانی ئەو ولأتانەی جیاناکاتەوە، بادینان دەروازەیەکی گرنگ و ستراتیژی هەرێمی کوردستانە، موسوڵمان و مەسیحی و یەزیدی تێدا دەژی، سەرچاوەی داهاتی بەرهەمی کشتوکاڵی و دارستان و ئاوی کانزاییە، دوای پیلانی جەزائیری ١٩٧٥، ڕژێمی تۆتالیتاری عێراق، بە پێی نەخشەیەکی وورد بەرنامەی تەرحیل و تەعریبیان لەم دەڤەرەدا بە چەند قۆناغێك جێبەجێکرد، لە ١٩٨٨/٢/٢١ تا ١٩٨٨/٨/٣١ دوای ئەوەی سوپای عێراق سەراپای گوندەکانی پارێزگای (سلێمانی، کەرکوك، هەولێر) یان بەحەوت قۆناغی ئەنفال خاپور و سوتماك کرد، سامانی خەڵکەکەیان ڕەشبگیرو بێسەرو شوێن کرد، سامانی ئاژەڵداری و کشتوکاڵیان تالأنکرد، سەراپا ژینگەکەیان ژەربارانکرد کانی و ئاوەکانیان بە شۆفڵ پڕکردووە، سنورەکان و زۆربەی ناوچەکانیان مین ڕێژ کرد، کەلتوری میللی کوردەکانیان سڕییەوە، لە ١٩٨٨/٨/٢٥ سوپای عێراق لەم قۆلانەوە هێرشیان کردە سەر بادینان:

لە زاخۆوە بەرەو گڵناسکێ و چیای بێخێ، لەزاخۆوە بەرەو حەوزی خاپور، لە کانی ماسیەوە بەرەو زیوە،شکاڤ،ئامێدی، ڕەشاوە، لە بیکۆڤەوە بەرەو بەکماڵە،بامەڕنێ و وچیای مەتین، لە باڵێندەوە بەرەو شەمدینان،بیبو ئارتیش، لە باتۆفەوە بەرەو مانگیش و زاویتە، لە سەرسەنگەوە بەرەو مەرگەتێ و چیای گاردا، لە ئەتروشەوە بەرەو سپێدە، لە سوارە توکەوە بەرەوەئەسپیندارو ئاتوش (٤).

(٢٠٠) هەزار سەربازو جاشی سوك بە پاڵپشتی ١٦ فیرقەی عەسکەری فڕۆکەی جەنگی و ئۆکتۆبەرو تۆپی قورس و دوور هاوێژ، شەوی ١٩٨٨/٨/٢٥ لە هەموو لایەکەوە پەلاماری ناوچەکانی (دهۆك، زاخۆ، ئاکرێ، سمێڵ، شێخان، ئامێدی) یان دا، لەم پەلامارانەدا زیاتر لە ١٦٠ هەزار کەس سەریان هەڵگرت بۆ سنورەکانی تورکیا و ئێران، لە ئوردگاکانی (موش، دیار بەکر، ماردین، لە تورکیاو ئوردوگای زێوە لە ئێران جێگیربوون، زیاتر لە ١٣ هەزار کەس لەو ڕێگا و بانەکان و لە ناو گوندەکان دەستگیر کران و گوێزرانەوە بۆ قەلاّی نزارکێ لە دهۆك، ژمارەیەك گەنجیان زۆر دڕندانە بە بلۆك کوشت.

لەناو بەڵگە نامە نێودەوڵەتیەکاندا، دیکۆمینتێك بینراوە ناوی ٥٠ گەنجی تیا تۆمار کراوە تەمەنیان لە ١٧ ساڵ کەمترە و گوللە باران کران، ژن و منداڵەکانیش گوێزراونەتەوە ئوردوگای (بەحرکەو جەژنکەو گڕ حوشتر)ی هەولێر بە پێی دیکۆمێنتەکان عەلی حەسەن مەجید ویستویەتی سنوری تورکیا لە خەڵکی بادینان دابخات، بۆئەوەی خەڵکی ئەوێش وەك گەرمیان ڕشبگیرو شوێن بزربکات، بۆئەوەی میدیاکانی جیهان ئاگایان لێ نەبێت، ئەم نەخشەیە سەرکەوتو نەبوو، بەپێی هەندێك سەرچاوەی ناوخۆ سەرپەرشتیاری ئەم بەرنامەیە ئیعدام کراوە، زیاتر لە پێنج هەزار کەس دەستگیر کران بێ سەرو شوێن کران، هەر ئەو کاتانە مام جەلال لە لێدوانێکدا داوای لە ڕێکخراوە خێرخوازەکانی جیهان کرد، بە هانای ئەو پەناهەندانەوە بچن، داوای لە ڕای گشتی جیهان کرد سنورێك بۆ بەکارهێنانی چەکی کیمیای دژی کوردستان دابنێت، هەر ئەو کاتە ڕژێمی عێراق بڕیاری ژمارە ٧٣٦ لە ١٩٨٨/٩/٦ بەناوی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی عێراق دەرکرد، لێبوردنێکی گشتی فراوان بوو، هەموو کوردێکی دەگرتەوە تەنیا هەڤاڵ مام جەلال نەبێت.

ئەم لێبوردنە پڕ لە درۆو فرو فێڵ بوو دەیان خانەوادەو خەڵکی هەڵەبجەو ناوچە جیاجیاکان لە ئێران و تورکیا گەڕانەوە بێ سەرو شوێنکران هەر ئەو کاتە هەواڵی کیمیا بارانکردن و ئەنفالکردنی بادینان وەك هەواڵی کیمیا بارانکردنی هەڵەبجە لە ڕێگای ڕۆژنامە نوسانەوە گەیشتە میدیاکانی جیهان،

ڕژێمی عێراق هەموو تاوانەکانی خستە گەڕ بۆ کۆنترۆڵکردنی سەراپا ئەو دەڤەرەو بێسەرو شوێن کردنی خەڵکەکەی، لەبەر سەختی ناوچەکەو بەربلاّوی شوێنەکان سوپای عێراق نەیانتوانی تەواوی سنورەکان کۆنترۆڵ بکەن.

دەیان هەزار ژن و پیاو منداڵ لە ناوچەکانی گولی،سندی، بەرواری ژوری و نێروەی و دێکانی، دۆسکی ژووری مزورعی ژوری کە دەکەونە سەر سنوری تورکیا خۆیان لە تۆڕی ئەنفال قوتار کرد، چەندان ژن و پیاو منداڵ لەبەرواری ژیری، مزوری ژێری، بەڕێگای نزاری، نەهلە زێبارو ناوچەکانی تری سنوری شێخان و ئاکرێ بە بۆردومانی کیمیا بارانی فڕۆکە جەنگیەکانی و کۆپتەرەکانی عێراق گیانیان سپارد، سەدانیان لێدەستگیر کراو لەلایەن فەرماندەی فیرقەی ٢٩ ەوە لە گوندی گوێزی ٩٥ کەس، لە گوندی هەمزا ٤٨ کەس، لە گوندی کەریمە ٣٣ کەس، گوللە باران کران، شەوی ١٩٨٨/٨/٢٣ کۆپتەرەکانی عێراق ٧٠ گوندی بادینانیان کیمیا باران کرد، هەندێك لەو گوندانە لەژێر دەسەڵاتی خۆیدا بوو، ئەوانی تریش لەژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەدا بوو، دوژمن زیانێکی زۆری لە خەڵکی (ئامێدی ،کانی، گەلی شێروانەدا جگە لەگوندەکانی تیکا،باوەرکە فرێ،برهینی،گلناسکی،مێرگەتوی،سارکێ،زێوەر)و چەندان گوندی تر.

کۆپتەرەکانی عێراق ڕۆژ بەبەردەوامی ژەهربارانی گوندو ناوچە سنوریەکانی کرد، تورکیا دەرگای سنورەکانی داخستبوو، نەیدەکردەوە، تا خەڵکەکە خۆیان لە ژەهر بارانەکە قوتار بکەن، ئەمەش ڕێکەوتنی نهێنی نێوان عێراق و تورکیا بوو، ئەو کاتانە هێزەکانی تورکیاو عێراق دەیان توانی بە قوڵای (١٠-١٥)کم سنوری یەکتری ببڕن، سەدان ژن و پیاو منداڵ و پیر خۆیان گەیاندبووە، ئەودیو سنورەکانی عێراق، فڕۆکەکانی عێراق لە ناو خاکی تورکیاش هەر بۆردومانی دەکردن، دواتر ڕژێم پڕو پاگەندەی لێبوردنی گشتی لەناو کامپەکاندا لە ڕێگای تایبەتی نۆکەرەکانیانەوە بلأوکردەوە کەوا (حوکمەت لێبوردنی گشتی دەرکردووە، هەرکەسێ دەگەڕێتەوە دوای پەشیمانی دادی نادات، لەدەست حوکمەت دەرباز نابن، تورکیا تەسلیمی عێراقیان دەکاتەوە، ئەو پڕو پاگەندانە وای لە هەزاران کەس کرد کە ڕووبکەنە ناو ئێران، هەرئەوکاتە وەفدێکی عێراق سەردانی تورکیایان کرد، بۆئەوەی بە خەڵکەکە ڕابگەیەنن بگەڕێنەوە بۆ عێراق، ئەگینا سزا ئەدرێن، خەڵکەکە داواکەیانی ڕەت کردەوە، خۆپیشاندانیان کرد داوایان لە تورکیا کرد کە نابێت ئەو وەفدەی عێراق سەردانیان بکات،.

هەر ئەوکاتە دانیاڵ میتران دۆستی تەنگانەی کورد سەردانی کوردە پەناهەندەکانی ئۆردگای تورکیای کرد، دڵنەوای کردن، چەند بریندارێکی ژەهری کیمیای لەگەڵ خۆیدا برد بۆ فەڕەنسا، بۆئەوەی ڕاستەوخۆ بریندارەکان پیشانی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی و

مافی مرۆڤ و کەناڵە جیهانیەکان بدات، کەلوپەلیان بەسەر پەناهەندەکاندا دابەشکرد، داوایان لە تورکیا کرد زیاتر هاوکاری پەناهەندەکان بکات، بواری زیاتریان بۆ ڕۆژنامە نوسانی جیهان ڕەخساند سەردانی مەیدانی کەمپەکان بکەن، ئەو مەرگە ساتە پڕ لە تراژیدیەی بە ژەهری کیمیاییەوە ئەنفال بەتەواوەتی میدیاکانی جیهانی هەژاند.

بەپێی ڕاپۆرتی فەرماندەی فەیلەقی پێنجی عێراق (١٣٣٥٩) پەنجا کەس لەکوردی موسڵمان مەسیحی، یەزیدی، دەزگیرو بێ سەروشوێن کراون سەدان کەسیش گولە باران کران.

عەلی حەسەن مەجید دەڵێ: ئێمە لەهەژدەی شوباتەوە تا چواری ئەیلولی ١٩٨٨ کارێکی جدیمان کرد، تەواوی فەرماندە یەك لەدوای یەکەکانی فەیلەقی یەك و فەیلەقی پێنج، فەریق نزار غەزرەجی سوڵتان هاشمی فەیلەقی یەك و تالع ئەلدوری فەیلەقی پێنج و هەموو ئەمانە لەو فەرماندانەن کەوا لەپلەی ملازمییەوە لەباکووری عێراق خزمەتیان کردوە یەکەم کەس کە هاتبێتە حیزبەوە تالع ئەلدوری بوو، کەوەختی خۆی ئێمە بڕیارماندا گوندەکان بڕوخێنین هێڵی دابەشکردنمان کێشا، ئەمە پێی دەوتری هێڵی سوور لە نێوان ئێمەو تێکدەراندا، یەکەم کەس کە دوا گومانی بۆ من دەربڕی لەبەر دەمی سەرۆکدا تالع ئەلدووری بوو یەکەم کەس کە ئاگاداری کردمەوە ئەو بوو، تا ئەمڕۆ ئەو کاریگەرییەی بەئاشکرا دیارە ئەو گوندانەی نەروخاند کەمن پێم گوت بیان روخێنە، ئەوە هەڵوێستی ئەو کەسەیە کەوا درێژترین تەمەنی لەناو حیزبی بەعسدا هەبوو ئەی کەوایە بۆ خەڵکی تر چۆن بن، چۆن قەناعەتمان پێ بکردایە کێشەی کورد چارەسەر بکەن ,

تێکدەرانیش لە ناو دەبەین بەم جۆرە بە تەلەفیزیۆن کەوتینە پێشاندانی ئەو تێکدەرانەی خۆیان بەدەستەوە دابوو بۆ ئەم فەرماندە پایە بەرزانە باشە دەکرا من هەروا بەسەلامەتی ئەمانە بهێڵمەوە، کەواتە من چیم لەم بزنانە بکردایە من پەیامبێکم لە پیاوە گەورەکان لە باوکەوە (سەدام حسین)وە پێگەیشت، تێیدا دەڵێت چاوت لە خێزانی تێکدەران بێت منیش پەیامەکەم خستە سەر سەرم، بەڵام چۆن چاوم لەوانەوە بێت، غەیر من بە بلدۆزەر دەیانکەم بە ژێر گڵەوە، دواتر داوای ناوی گیراوەکانم لێ دەکەن بۆ بڵاو کردنەوەیان، منیش دەڵێم ئێوە لەسەر تەلە فیزیۆن بینیوتانن لە رۆژنامەدا خوێندوتانەوە ئەی من ئەو خەڵکە بێشومارە لە کوێ بێنم، بۆیە بەسەر پارێزگاکاندا دابەشیان دەکەم ئەو کاتانەش بردۆزەرەکان بەملاو ئەولادا بڵاوە پێدەکەم.

ئەم لێدوانە پڕ لە خۆبایبوونەی عەلی حەسەن مەجید بەڵگەی تەواوی کۆمەڵکوژی و بێسەرو شوێن کردنی ژن و پیاوی گەنج و منداڵی ئەنفالەکانە، کە بەزمانی خۆی لەسەر ئەو نەخشەیە کارە پڕ لە جێنۆسایدەی خۆی دەدوێ کە لە ماوەی ١٩٨ رۆژدا لە هەر هەشت زنجیرەکەی ئەنفالدا ئەنجام درا.

سەرچاوەکان

١/ژمارە(٤/٣) ی رێبازی نوێ تایبەت بە ئەنفال و کیمیا باران

٢/عێراق و تاوانی جینوساید،شالاوی ئەنفال دژی کورد – رێکخراوی چاودێری مافی مرۆڤ – خۆرهەلاتی ناوەڕاست/ جومال عەزیز لە ئینگلیزییەوە وەری گێڕاوەتە سەر زمانی کوردی ل٩٦، ل٩٧

٣/ئەنفال – کورد و دەوڵەتی ئێراق – شۆرشی حاجی رەسوڵ/ چاپی دووەم/ لە بلاوکراوەکانی وەزارەتی رۆشنبیری/ بەڕێوەبەرایەتی گشتی چاپ و بلاوکردنەوەی کوردی ٢٠٠٣